

Angela Vode (na desni) s sestro Ivanko Spindler na Trgu sv. Petra v Vatikanu, verjetno leta 1970

Nadaljujemo z objavljanim odlomkov iz knjige Angele Vode *Skriti spomin, ki jo je z opombami in spremno besedo opremila Alenka Puhar, izdala pa Založba Nova revija. Knjiga je s svojo pretresljivostjo in pričevanjsko močjo gotovo ena od pomembnejših knjig memoarske zvrsti, ki so izšle v zadnjem času.*

Govori o pokončnosti in veri nekaterih ljudi, ki so bili zaradi tega tarča napadov in onemogočanj naših komunistov. Iz knjige izvemo veliko o početju komunistov med vojno in po njej.

Fotografiji: Janez Spindler

Prav nič človeškega 5. del

“Med tistimi, ki so se pri delu zares potrudile, je bila tudi Marija K. Večkrat sem jo ogledovala in se ji čudila, kako čudno “načelne” so te ženske! Za vsako ceno hoče biti načelna: delo je moja dolžnost, hočem delati, vajena sem delati, hočem pokazati dobro voljo itd. Toda nobene načelnosti proti političnemu nasprotniku! Nekoč mi je ena od njih rekla: “Vi ste edini komunist tu med nami in edini saboter.” Seveda nisem udarila na to struno, saj res nisem mogla delati, a res je tudi, da se nisem “gnala”.

“Da čim prej pocrkate”

Toda nič jim ni pomagalo. Prav toliko so cenili njihovo štrebarstvo kot mojo pasivnost. To je morala Marija K. – med drugimi – kmalu občutili na lastni koži. Bila je vedno marljiva in dosti prilagodljiva, ni se upirala, ni se prepirala. Nekoč, ko je že davno dosegla normo, ko je čakala na zaključek dela, je pobrala na tleh

dragocen kosček tkanine, iz katere smo izdelovale moške delovne srajce. Iz tega kosca je izrezala štiriperesno deteljico v naravni velikosti, torej čisto majhno. Ko se tako igra s tistim koscem, plane k njej delovodkinja “Kocija”: “Kje ste dobili to blago?” Ona: “Tu na tleh v smeteh sem ga pobrala.” – “A to je naše blago, torej ste ga ukradli! Takoj vas javim na upravo, da ste sabotirali.” Kmalu se je vrnila: “Po odredbi uprave greste v bunker.”

Pahnili so jo v enega najslabših bunkerjev: cementna tla brez slamnjače in odeje. Nič drugega kot gole stene, po katerih je curljala umazana voda. Ni si upala sedeti, da si ne bi na cementnih tleh nakopala revme. Zato je ves čas stala, le ponoči, ko jo je premagal spanec, je počepnila. Počasi ji je voda curljala na glavo, teklo ji je po obrazu in za vrat.

Ko jo je prišel pogledat upravnik Pelko, stremuh, mu je rekla: “Ne morem ležati na cementnih tleh, saj se bom

čisto uničila.” On pa ji je odkritosrčno rekel: “Prav, saj to je ravno tisto, kar mi hočemo: da čim prej pocrkate.”

Ne gre za kaznovanje, gre za uničenje, iztrebljanje ...

Ko je Marija prišla iz bunkerja, so ji lasje takoj začeli izpadati in siveti. Kmalu je bila skoraj popolnoma plešasta.”

Prevarantstvo je bilo pravilo

“Ko sem se vrnila iz zapore, mi je bilo najtežje umikati se pred avtomobili. Bila je neke vrste fobija. Če je pokazal znak na levo, sem bila prepričana, da bo šel na desno, in narobe. Če je kazal naravnost, sem bila prepričana, da bo zavil na levo ali desno. Da se bo oziral name, nisem pričakovala. Nisem si upala čez cesto in sem čakala. Tako se mi dogaja včasih še danes.

To sem prinesla iz zapore. V meso in kri mi je prešel strah pred prevaro. Vajena sem bila iskati v vsaki objlubi zahrbtno misel, in če je bila objluba ugodna, sem pričakovala

tem hušji udarec. To je bila posledica svojevrstnega ravnanja v zaporu. Menda se v nobeni obliki vladavine dejanja ne ločijo tako temeljito od objlube kot pri komunistih. O resničnosti te ugotovitve nas vsak dan znova prepričujejo primeri iz naše “stvarnosti”. Tako na primer bolj ko smo gospodarsko na psu, bolj kričijo, kako čudovite dosežke smo zabeležili, kako nas ves svet občuduje zaradi našega “modrega vodstva”.

V zaporu je bilo to prevarantstvo pravilo. S sadišičnim veseljem so uživali nad našim razočaranjem, potem ko so nas “potegnili”.

Predvsem so se posluževali lažnih objlube kot priganjstva pri delu. O, oni so mnogo bolj rafinirani v svojih metodah, kot so bili nacisti! “Ženske, pri vaših prošnjah za pomilostitev bomo upoštevali vaše dosežke pri delu, zato pa pridno delajte.” To je bilo uspešno sredstvo, ženske so šle rade na ta “lim”. Garale so tako re-

koč noč in dan, a niti ena se ni rešila z delom. Nasprotno: bolj ko je garala, bolj so jo potrebovali v zaporu. Vedno se je zgodilo prav nasprotno od tistega, kar so obljubljali.

Spominjam se, da je šivalnica nekoč dobila večje naročilo moških srajc. Treba je bilo hiteti, porabiti vsak trenutek. "Le dajte, vse boste obdarovane, ko bo naročilo izvršeno, posebej pa tiste, ki bodo presegle normo," je obljubljal ravnatelj. Ženske so delale kot nore, hitele, tekmovalale. In nagrada? Na koncu je dobila vsaka majhno rezino najslabše vrste smrdljive klobase, take, ki so ji rekli "pasja radost", ker so jo prej kupovali samo za pse. (Za primero naj omenim, da smo od nacistov v Ravensbrücku dobivale vsak večer velik kos kruha, rezino margarine in veliko rezino klobase.) Ženske so bile razočarane, a do spoznanja so prihajale le počasi. Preveč tuje je bilo naši miselnosti to prevarantstvo za vsako ceno. Zato smo naslednjim obljubam takoj spet nasledle.

Mučenje s hrano

Nekega dne je uprava prepovedala dobivati v paketu solato, kis in olje. To je bilo za nas bistvenega pomena, ker je bila arestantska hrana popolnoma avitaminozna, povsem enolična, nezabeljena plaža. Zato je bila ta prepoved hud udarec, saj si ničesar nismo bolj želele kot nekaj kislega in zelenega. Pri kontrolnih obhodih smo vedno prosile za dovoljenje, da bi spet smele dobivati solato. Naenkrat je obšel vse sobe upravnik, seveda z zahtevo, da bo treba povečati storilnost, za nagrado pa bomo spet lahko dobivale v paketih solato ter kis in olje. To je bilo veselje! Človek je res nepoboljšljiv optimist, posebno arestant, saj bi sicer ne mogel živeti. Bila je ista pesem: ženske so garale, a dovoljenja ni bilo. Ko so pa le moledovale, je rekel: "Saj boste dobile solato kot redno hrano." Res smo jo dobile, vsako leto enkrat, toda šele potem, ko je šla v cvet, ko je bila le še za prašiče. Toda požrešno smo planile nanjo. Jaz sem pa imela že preveč bolna prebavila, zato sem dobila katar, ki se ga nisem mogla znebiti več mesecev. Nekoč je bilo

moje obolenje prav resno. Takrat so me vzeli v ambulanto, ker sem imela celo vročino. Toda niso mi dali diete, čeprav jo je zdravnik zapornik predpisal, in sicer večkrat. Toda jesti sem morala isto plažo kot zdrave zapornice: ohrovt na vodi, sesekljan kot za prašiče. To hrano smo jedle vso jesen. Strašno je bilo, zlasti če je bil človek bolan. Toda jaz nisem smela dobivati dietne hrane, ki sicer tudi ni bila primerna za bolnika, pa je bil vsaj krompir. Tako sem si ga želela, da sem imela občutek, da bi takoj ozdravela, če bi ga pojedla, kolikor bi hotela. Edino, s čimer sem se zdravila, je bil trd črn kruh, ki sem ga jedla samega, da mi je ustavil drisko. Toda to je šlo počasi, počasi in jaz sem tako oslabela, da sem se opotekala. Kakor hitro nisem imela več temperature, sem morala iz ambulante in na delo. V takih časih sem se počutila zelo neboljano.

Prazne obljube

Tudi v času pomilostitev so si nas privoščili. Obljubljali so: to pot pa bo, le pridno delajte. A ko so prišle pomilostitve, so klicali imena prostitutk in drugih kriminalk. (Prostitucija pri nas sicer ni prepovedana, toda navadno se družijo ta posel tudi s tatvino.) Te ženske so bile v zaporih privilegirane, imele so boljše položaje kot me – prav kakor v Ravensbrücku.

Sčasoma smo se navadile njihove obljube pravilno ceniti. Kadar so kaj obljubljali, smo se vedno spraševale: kaj imajo za bregom? Od teh ljudi ne pričakuj nič dobrega, potem vsaj nisi razočaran. Bistvo prevzgoje

pa je bilo pridobivanje žensk za vo-hljajstvo. To je bilo ves čas zapora najtežje, najbolj žalostno poglavje. Bilo je neprestano snubljenje. To so imenovali "sodelovanje". Sprva so se vse dobro držale, potem pa so minevala leta v brezupu, zapor je bil vedno strožji, razmere vedno bolj neznosne. Nekatere niso imele paketov, stradale so, želele so si cigaret, treba je bilo tega in onega, če je bil človek še tako skromen. Oni pa so obljubljali ... Pa se je ta ali ona dala pregovoriti. Saj v začetku ni bilo nobenih posebnih zahtev, nikomur ni škodovalo ... Ampak dobila je škatlico cigaret – in nič drugega. A nazaj ni mogla. Obljubili so, da bo kmalu izpuščena. Tudi to se ni zgodilo, saj so jo potrebovali v zaporu. Spominjam se zapornice, ki je bila tako živčna, da je mejila na blaznost. Bila je poročena in je slišala, da jo mož vara z drugo. Poleg tega pa je imela petletnega otroka, deklico, ki si tako želi mame. "Oni" so spoznali ugoden moment in zagrabili ... Vdala se je spričo obljub in spričo svoje živčne razrvanosti. Toda sčasoma so se zahteve povečale in ona je začela prihajati "k sebi". Hotela se je umakniti. Toda "nema toga"! Njen šef ji je nastavil revolver na čelo: "Boš ali ne boš?"

Razčlovečenje

Bil je primer, ko so žensko popolnoma izolirali. Najprej so jo oblatili s tem, da so sami raztrosili o njej strahovite laži, med drugim celo to, da je vedno delala s komunisti, da je nasprotnike izdajala in pošiljala v smrt itd. Potem so ji dali vedeti, da so nje-

ni svojci pomrli, da nima nikogar. Začeli so jo celo zdraviti za sifilis, da si ni bila nikdar bolna. A oni so raztrosili, da je v najvišjem štadiju ... samo da bi se je njene sotrpinke bale ... Potem so ji pa dali razne naloge ... Za voglom sem jo videla kaditi cigareto ... Torej zopet nova žrtev ...

Te vrste "prevzgoja" jih je res veliko zlomila. Proti koncu nisem več vedela, s kom govorim. Ko so prišle iz zaporu, so dobile po večini dobre službe ter ostale še naprej v njihovi "službi". Nekatere so pridobili šele kasneje, ko so bile že zunaj. Polakomnile so se boljšega položaja, kakor na primer bivša klerikalka M. R., pa še nekatere druge.

Ko so govorili o prevzgoji, sem verjela, da hočejo ljudi pridobiti za idejo, za komunizem, da želijo doseči prilagoditev in vraščanje v novo stvarnost. Nerazumljivo se mi je zdelo samo to, da so uporabljali proti nam tako odbijajoče metode. V njihovih odnosih do nas ni bilo prav nič človeškega. Tako je na primer neki zapornici umrl nečak, edini človek, ki ga je še imela, pa so se drli nanjo, ker je glasno jokala: "Prava figa, saj bomo vsi umrli ... Če ne boste tiho, boste šli v bunker."

(Spet mi je v duhu vstala primera: kako so v Ravensbrücku pustili Francozinjo, ki ji je umrl sin, v posteljo, kako so ji šli na roko pri prebiri dela ...)

In mladoletne: kako so jih ščevali, da so se med seboj teple ...

Socialistična "vzgoja"

Da, naši "prevzgojniki" so bili sami zelo zaslužni borci – "heroji", ki so vsa leta samo ubijali, ki so izgubili vsak čut za človečnost. Tudi paznice so bile prave zveri. Ko ne bi bila prišla v zapor, me nihče ne bi mogel tako odbiti od njihovega komunizma, kot so me oni. Sprevidela sem, da sem bila prevarana, da sem verjela povsem nekaj drugega, kot je bilo to, kar se je pojavilo v naši državi. Člani uprave in paznice so tako nastopali proti nam, da se mi je sprva zdelo, da je to sabotaža prave ideje in pravih ciljev komunizma, potem pa sem videla, da gledamo tisto pravo podobo, ki se je prej skrivala za propagando in obljubami. Temeljito so nas prevzgojili."

Angela Vode (na desni) leta 1981 v Miramaru pri Trstu z Mojco Princič, ki je skoraj deset let prebila v zaporu. Princičeva se je v zadnjih letih preselila k Vodetovi in ji pomagala.